

A DEMOKRÁCIA ÉS A PARLAMENTARIZMUS VÁLSÁGÁRÓL.

A «Prager Presse»nek jó gondolata volt körkérdést intézni tudósokhoz, publicistákhoz és politikusokhoz a demokrácia és parlamentarizmus mai válságáról. A beérkezett feleletek németnyelvű kötetben fekszenek most szemem előtt.¹ A munka érdeméből levon ugyan valamit a félreismerhetetlen tendencia. Nem Mussolinihez vagy Kemal pasához, még csak nem is Trotzki-hoz intézték a kérdést, hanem olyan egyénekhez, akik többnyire egy élet munkásságával tettek hitvallást demokrata gondolkozásuk mellett. Sőt az irányzatosság — minden elméleten túl — egészen gyakorlati célt tűz maga elé, midőn kevésbé leplezett igyekezettel Cseh-Szlovákia demokráciáját akarja igazolni. Minden demokrácia — mint majd fejtegetni fogjuk — bizonyos értelemben látszat; itt arról van szó, hogy a látszatok látszatát is valóságának tüntessék fel: a csehszlovák demokráciát. A kollektív kötet egyik írója — a brünni *Weyr* — frakköltözékhez hasonlítja a modern demokráciát; a világ bálján manapság nem lehet más ruhában megjelenni. Nos, legújabban darócruha helyett az a hybrid összetételű lény is frakkba öltözött, aki magát csehszlováknak nevezi. Aki úgy látja, hogy rosszul áll rajta, azt önként kínálkozó Masaryk-idézetek győzzék meg az ellenkezőjéről.

Egyébként maga a kérdés, a demokráciának és a parlamentarizmusnak mai válsága, annyira érdekes és sok szögből megvitatható, hogy szemlénk olvasói bizonyára nem veszik zokon tőlem, ha most nem maradók meg a szóba hozott könyv ismertetésénél, hanem saját véleményemet mondom el a problémáról. Így is lesz alkalom a kötet íróira és nézeteikre időközönként visszatérni.

Hogy manapság nem azzal a túlradó, mondhatnám misztikus érzéssel csüngünk a demokratikus eszméken, mint azt annak idején atyáink tették, ezt még azok sem vonhatják kétségbe, kik különben tagadásba veszik a demokratizmusnak mai válságát. Mi itt az érzelmi változás oka? Az okot a megváltozott *történeti helyzetben* kell keresnünk. A modern demokratizmus hőskora visszahozhatatlanul elmúlt, amióta az a kirobbanó

¹ *Demokratie und Parlamentarismus*. Ihre Schwierigkeiten und deren Lösung. Eine Rundfrage der «Prager Presse», Prag 1926. 224. 1. A szerkesztés ellent sok kifogást lehet emelni; az idegenből eszközölt német fordítások helyenkint zavarosak, ha ugyan nem egész érthetetlenek.

forradalmak közben — a feudális világ alkotásait lerombolta s a forradalmak nyomába lépő intézmények által mai életünk általános kereteit teremtette meg. A barrikádok hangjának meglehetett a múltban a maga rendeletése; megszokott életformákról nem gondolkozhatunk és nem beszélhetünk a barrikádok nyelvén. Hűvösebb, reflektáltabb lett egész állásfoglalásunk a demokratizmussal szemben, ama fejlődéssel karöltve, párhuzamosan, amely az újat és rendkívülit a szokottba, az állandóba vezette át. A demokratizmus, mint választási jelszó, már a mostani Németországban is elveszítette verbuváló erejét, miként ezt a legújabb választások eredménye bizonyítja, amióta a szóbanforgó intézményeket a németek maguk között is megvalósultaknak tekintik (Bredt—Marburg.). Mindez a történeti élet decrescendo-jához tartozik, amit meg kell állapítanunk, de amiért hiába keseregünk. Mert az eleven eszmék minőségét és erejét irreális pártfogolás helyett mégis csak a mindenkori történeti helyzet határozza meg s a demokratikus eszmékről sem elmélkedünk megfelelő módon, ha azt a történeti distanciát nem vesszük figyelembe, amely a mai állapotot az első keletkezés idejétől és módjától elválasztja. Ez a történeti beállítás még nem jelent eo ipso sötét prognózist a demokratikus eszmékre vonatkozóan. Demokratikus eszmék vannak és lesznek, nem szükségképpen, de talán elsősorban azért, mert voltak. De mindenesetre manapság azért mások, mint a múltban voltak, mert a múltban mások voltak.

Dehát nem *ideál-e* a demokratizmus, amely — a haladásnak elvét rejtve magában — híveinek mind újabb és újabb problémákat kínálhat megvalósításra anélkül, hogy a végső célt — ideálról lévén szó — valaha is elérhetnék? És nem állandó lelki alkat-e az a habitus democraticus, amely folyton munkában van, mert folyton akad dolga, amidőn a társas változások esélyeit a maga szemüvegén keresztül kémleli s az ekként eszközölt választás alapján óhajítja a társas rendet befolyásolni, irányítani? Talán bizony határok között így áll a dolog. De a politikai reflexiónak — a demokratizmus első nagy vívmányai után — untig elegendő ideje volt arra, hogy épen ama bizonyos határokról, melyek között *demokratikus fejlődés* lehetséges, kellőképpen elmélkedjék, s az a belátás, hogy itt *szűkre szabott keretekről* van szó, nem utolsó sorban oka a demokratizmus mai válságának.

A demokratizmus alapjellegeből következik, hogy apostolai szükségképpen többet Ígérnek, mint amennyi annak körében egyáltalán megvalósítható. A demokráciának politikai ellentéte az *autokrácia*; fogalmi szembehelyezéssel: demokrácia — többségre vonatkoztatottan — akarati *autonómiát*, önmeghatározást jelent a *heteronómiával*, a mások akaratával szemben (Kelsen után Weyr is). Akik a leghatározottabban akartak kifejezést adni ennek a fogalmi ellentétnek, azok azt a követelményt hirdették és hirdetik mai napig, hogy a nép saját magát *kormányozza*. De kormányozhatja-e saját magát egy nagyszámú kollektívum?

Bármiként határozzuk is meg a kormányzásnak államtudományi fogalmát, az ontológiai értelemben mindenesetre a céltudatos, egymást felváltó és szükség szerint alkalmazkodó cselekvések olyan láncolata lesz, amjnőre egy nagyszámú kollektívum teljesen képtelen. Még a spontán

tömegcselekvést is — bármily egyszerűek és rövid időre szabottak is legyenek céljai és eszközei — az egyéni kezdeményezésnek és az ezt követő tömegutánszásnak alkotó elemeibe lehet szétbontani. Annyira az egyéni kezdeményezésnek dolga a kormányzás fogalmától el választ hatlan akarati irányítás! Célirányosságukban folytatatólagos, következetes cselekedeteket annyira csak az egyesektől várhatunk! A nép maga választhatja ugyan ki a vezérét, de ennek egymást követő ténykedéseit maga nem vállalhatja — a politika porondján époly kevéssé, mint a harc mezején — sőt csak az ügy ártalmára befolyásolhatja, hátráltathatja. A nép maga döntheti ugyan el — jól vagy rosszul — hogy ki legyen az orvosa, de már a kezeléshez nem ért. (Macek—Prága.) Kellő önismerettel rendelkező demokrácia erős kormánnyal ellensúlyozza azt az elvi gyengeséget, amely nála az önrendelkezés hiányosságából származik; mert a magában tehetetlen sokaságot csak az egyesek vezetése teszi munkaképpé. Míg ellenkezőleg: a demokratikus önismeret hiányáról tanúskodik az az *autokratophob* követelmény, amely a kormány demokratizálásával, neutralizálásával óhajtana tetézni a sokaság természetes tehetetlenségét. Az ez irányú javaslatok (könyvünkben a genfi Duprat és a zürichi Eleutheropulos cikkeiben lehet efféléket olvasni) a demokráciának azt a típusát tennék intézményessé, amelyet *bizottsági demokráciának* nevezhetnénk. Mert itt parlamenti vagy parlamenten kívül működő bizottságok — a szakszerű tájékoztatás feladatán felül mint hatalmi tényezők — dirigálják, ellenőrzik, kötik meg az összetett politikai ügyek vezetéséhez szükséges egyéni iniciatívát.¹

A kollektívum nem tud kormányozni, végrehajtani époly kevéssé tud, de tud jól megszövegezett kérdésekre igennel vagy nemmel felelni (innen szorosabb kapcsolata a törvényhozással). Az ókori görög demokráciákban az állam vezet esnek minden lényegesebb ügyére nézve feltették az egész népnek a kérdést és kaptak rája a néptől feleletet (direkt demokrácia), a modern demokráciák beérik az országos képviselők megválasztásával (indirekt vagy képviseleti demokrácia) A modern demokráciát egyenesen ekként határozhatjuk meg: a népakarat érvényesülésének intézményes biztosítása egy, lehetőleg általános választójog alapján konstituált képviselőtestület és az ebben gyökerező kormány által (parlamentarizmus). Akik ezt a parlamenti, képviseleti rendszert a demokratikus igények szempontjából keveslik, akik között tehát jelenleg sincsen demokratikus válság (Svájc, Északamerika és Ausztrália) azok most a *direkt demokrácia* formáival kísérleteznek (könyvünkben 1. az amerikai Putney cikkét); bizonyos kérdéseket közvetlen népszavazásnak vetnek alá (referendum) s ezzel kapcsolatban közvéleményszerűen megnyilatkozó társas óhajok számára biztosítani óhajtják a törvényhozói kezdeményezés jogát (az úgynevezett iniciatívát). Viszont ott, ahol — a demokratikus krízis kíséretében — a helyes államvezetés szemszögéből még a képviseleti rendszert is sokalják, ott a *választó* (a választásnál megnyilatkozó) *akarat*

¹ Franciaország baját a baloldaliak a szenátus túltengésében látják (Aulard és az Emberi Jogok Ligája), a jobbpártiak a parlamenti bizottságok okvetetlenkedésében. Főnti fejtegetéseink alapján nem kétséges, hogy a kettő közül melyik tételnek adunk igazat.

analízisével és bírálgatásával igyekeznek a demokratizmus igazát kétségbevonni. A demokratizmus természete megkönnyíti ezt a kritikai feladatot. A választó akarat problémájának — Ostrogorski óta — jelentős irodalma van és nem tagadható, hogy ez a irodalom vagy legalább is a nyomában keletkezett általános vélemény sokakban megingatta a demokratikus intézményekbe vetett hitet, kikben ehhez a személyes tapasztalat nem lett volna elegendő. Nem hiszem, hogy a *képviselő* gondolatát oly közvetlen összefüggésbe lehet hozni a területi viszonyokkal, a nagyterülettel, mint ahogy ezt általában véve tenni szokták. Itt a lényegét jobban érinti annak megállapítása, hogy a demokratikus önrendelkezésnek töretlen erejű *elvi* követelménye annyira természetesnek és egyedül lehetségesnek veszi a személyes szerepet, hogy nagy területi nehézségekkel is megküzd a kedvéért (pl. az ókori Attikában). Míg ellenkezőleg, ahol a demokrácia a képviselő gondolatát, mint a feudális rendszernek egyik elemét veszi át és alkalmazza (mint a modern demokráciákban), ott a törvényalkotásban való személyes részvétel még olyan esetekben sem kínálkozó, ahol annak területi akadályai nincsenek. Mert hiszen semmi sem állja útját annak, még a legnagyobb területű államban sem, hogy valamely fontos politikai kérdésben az egész nép akaratát *közvetlen módon* tudakoljuk meg; nagy területen csak állandó jellegű törvényhozótestületet nem alkothat személyében az egész nép (még Csonka-Magyarország lakosai sem kocoghatnának el nap-nap után törvényt hozni Rákos mezejére). A *referendum* mai alkalmazásának igazi nehézségét nem a technikai kivitelben, hanem inkább a szövevényesen összetett modern életnek alapjelleget kell keresnünk. A közvetlen demokráciának egészen kivételes korszaka volt az az idő, midőn egy viszonylag egyszerű és könnyen áttekinthető élet egy viszonylag magas középintelligenciával oly szerencsés módon találkozott, mint ezt a kis görög köztársaságokban tapasztaljuk; itt mintha csakugyan joggal szólhatott volna hozzá minden polgár az államvezetésnek összes kis és nagy ügyeihez. De miként lehetne a mai átlagembernek kompetens szava a mai külpolitikának, gazdasági világviszonylatoknak vagy pénzügyi közigazgatásnak szövevényes kérdéseiben? Manapság a szakszerűség igénye nemcsak a referendum alkalmazását szorítja szűk határok közé, de még a képviselőtestületekkel szemben is olyan követelményeket támaszt, melyeknek azok mind kevésbé és kevésbé tudnak megfelelni. De viszont kétségtelen, hogy ennek dacára is vannak a népek egész létérdekét meghatározó olyan alapkérdések, melyeknek megoldására nem szakismeret, csak érzelmi közvetlenség szükséges és amelyekre nézve dönteni ők maguk — a népek — hivatottak elsősorban. Legalább is mi magyarok komolyan vesszük a valamikor ellenünk hangoztatott amerikai bluffot a népek önrendelkezési jogáról. Mi e tekintetben a plebiscitum követelményével demokratikusabban gondolkozunk, mint kissentente-ellenfeleink, akik nem tudnak ugyan betelni a demokratikus szólásokkal, de a nép megkérdezése nélkül hatalmi aktussal csatolták le tőlünk Erdély, a Felvidék, a Csallóköz, Pozsony, a Bácska és a Bánát területét.

¹ A referendum alkalmazását egy *kazuistika* kidolgozásának kellene megelőznie, amely az esetek természete szerint állapítaná meg az intézmény alkalmazhatóságát.

A választó akarat elbírálásánál világosan kell látnunk a különböző szempontokat, melyekből ezt a bírálatot végezhetjük. Mindenekelőtt szabadon megnyilatkozó egyéni akaratot követelünk-e a politikai szavazásnál (*individuális szempont*), avagy ellenkezőleg, az egyesek vótumát elsősorban mint érdekcsoportok és pártok akaratí kifejezését fogjuk-e fel és ilyennek ítélj ük-e meg (*szociális szempont*). Mert e tekintetben nagy változás ment végbe a modern demokratizmusnak másfélszázadéves történetében. Tudjuk, hogy annak első nagy elmélete szabadon megnyilatkozó egyéni akaratokból építette fel a volonté général-et és nem vonható kétségbe, hogy ez az individualisztiko-liberális felfogás mindmáig érezteti a demokratikus eszmekörben a maga nagy befolyását, legalább is elméletileg. De valójában a társulás legkülönbözőbb módjait és formáit keresi korunk; a politikai választásnál is a szociális szempontot tolja előtérbe, midőn választótól és választottól egyaránt elsősorban osztályhitvallást és ennek megfelelő pártállást kér számon. Pártlistákra és nem személyekre szavazunk s ennek természetes reverzeként mint pártok tagjai és nem személyünkben szavazunk. Parlamenti ideálunk nem a függetlenül gondolkozó egyének gyülesezése, hanem olyan testületé, amelyben a regionális elkülönüléseken felül lehetőleg minden társadalmi osztály, foglalkozás, érdek, értelmi fok pártok szerint vagy pártközi viszonyosságukban képviselve van. Már most nagyon lehetséges, hogy a választónak csatlakozása az ilyenféle társadalmi érdekközösséghez vagy csoporthoz szabadon megnyilatkozó egyéni akarat; de nem szükségképen az, sőt ahol a pártgépezet, a Machine megfelelően működik, nem is valószínű, hogy az. A választó polgárság a legjobb esetben — mondhatni — beleszületik pártállásába, mert hisz ezt társadalmi helyzete már eleve kijelöli; de bizonyára gyakori lesz az az eset is, midőn az illetőt majd a pártterror kényszeríti politikai állásfoglalásra legjobb akarata ellenére. Akik a régi *liberális demokratizmus* gondolkörében nevedtek fel, miként az a múlt század végéig az angol parlamentben öltött klasszikus formát (1. könyvünkben az angol Steed tanulmányát), azoknak itt kell felfedezniök a mai demokratikus válság egyik fontos problémáját; eszközökre, módokra kell gondolniök, hogy miként lehetne az egyéni akaratot a pártkényszer és fegyelem békóival kiszabadítani. De még azok is, akik rezignáltabban szemlélik a demokratizmus e belső fejlődését, még azok is itt veszik észre először és a legfeltűnőbb formában a modern demokratizmusnak *látszatjellegét*. Szabadságot ígér és kényszert alkalmaz. Mert a *szociális demokratizmus*, amely a társadalmi helyzet által adott összefüggéseket és az ezekhez való alkalmazkodást emeli minden egyéb kérdés fölé, könnyen csap át az egyénnel szemben a politikai pártnak, s ha ez a párt többség, a többség zsarnokságába.

Individualizmus és szociális felfogás nem az egyedüli szempont, melyből a választó akaratot vizsgálni lehet. Minden *helyes* politikai cselekedet s így a helyes szavazás-választás is *objektív* követelményeket támaszt, melyeknek csak bizonyos készségekkel és ismeretekkel lehet megfelelni. Rendelkezik-e a mai államok választó polgársága ezekkel a készségekkel és ismeretekkel; mutatnak-e egymáshoz valamiféle közeledést az objektív követelmények és a szubjektív tartalom? Itt tehát a *kompetencia* kérdéséről van szó a politikai választásokra vonatkoztatottan s azt a képviselő-

leti rendszer a következő problémába hegyezi ki: meg tudja-e a nép választani, ha már maga nem tud vezetni, a maga legjobb, mert az államérdeknek leginkább megfelelő *vezetőit*? A kérdés jelentőségét bizonyítja, hogy könyvünk több cikke (így Foersteré, Michelsé) a demokratizmus sorsdöntő mozzanatát benne keresni. A demokrácia alapvető elvei tényleg ugyanazoknak maradtak meg — a társas életben végbement minden egyéb változás ellenére — az időben első görög demokráciák óta és már Euripides megmondotta, hogy nem a nép jó vagy rossz, hanem a vezetők ilyenek.

Manapság, a demokratizmusról szerzett eddigi tapasztalatok és megfontolások birtokában, csak jelszavas demagógia állíthatja, hogy a nép az állam vezetésre legalkalmasabb egyéneket ki tudja vagy akár ki akarja választani. E feladat megoldására sem a kellő emberismerettel, sem a szükséges politikai jártassággal, sem az elengedhetetlen tudással nem rendelkezik. A demokratizmus paedagógusai, akik látják a bajt, érzik a hiányokat és segíteni akarnak rajtuk, a politikai nevelés és tanítás különböző eszközeivel, módjaival állanak elő. De először kérdés marad, hogy mily mértékig kívánatos — akár az államérdeket, akár az egyéni boldogságot vegyük is értékalapul — a népet *apolitizálni*; másodsor világos, hogy e politizálás eredményei a modern államvezetésnek nagy feladataihoz mérten mindenkor elégteleneknek fognak bizonyulni. Úgynevezett világnézeti állásfoglalásokra és jelszavakra hamarosan ki lehet az embereket oktatni, különösen ha kinek-kinek társadalmi helyzete már előre kiszabja «filozófiájának» céljait és kereteit (a politikai propaganda manapság tényleg a tanítás ezen ágával foglalkozik); de ki oktatja majd ki a sokaságot arról, hogy pl. valamely adott külügyi vagy pénzügyi helyzetet miként kell elbírálni és hogy annak szanálására minő egyéni sajátságokban és egyénekekben kell a mentő eszközt megtalálni?

A nép ismerete politikáról, politikusokról nagyjában véve azon érintkezési módokból fakad, melyeket egyik szerzőnk (a poseni Znaniecki) «primérek»-nek nevez; mint tömeg hallgatja végig az ünnepi szónoklatokat. Ez a helyzet a legkevésbé alkalmas szolid ismeretek szerzésére; ilyenkor még a komoly politikus is lefokozza önmagát, hogy a tömegettészés múltó sikereiben legyen része. Népszerűség nem is jelent egyet a politikai hozzáértéssel, ha nem is szükségképpen annak az ellentéte. Hogy az államokat mégis rendszerint jobb, alkalmasabb egyének vezetik, mint amennyire ezt a népakarat döntéséből várni lehet, annak egyszerűen az a magyarázata, hogy a kormányzók szelekcióját szerencsére a demokratizmustól teljesen távolálló tényezők is befolyásolják. Rendkívüli időkben a rendkívüli egyén kényszeríti magát a népre s ez a kis szerénytelenség ilyen, esetekben az egyedül célravezető út szokott lenni; rendes viszonyok között a jó bürokratizmus a jó kormányzás melegágya. A bürokratizmust a demokratizmus természetes antagonistájának nevezi könyvünk egyik írója (Duprat); valójában: egy magas színvonalú bürokratizmusnak folytonossága tesz csak minden demokratikus incoherentitát elviselhetővé.

Midőn az országos népszavazás esetleg kormányt buktat és új kormányzati rendszernek enged helyet, ez az eredmény korántsem egyértelmű avval, amit belőle a szerencsés győző a demokratizmus szelleméhez híven

hinni szokott, hogy íme: neki van «igaza». Minden államérdéktől függetlenül véletlen, ügyeskedés vagy közhangulat is meghozhatta a győzelmet, ha az efféle hangulatoknak van is olykor az adott politikai helyzetben gyökerező igazságuk, a nép még ez esetben is csak hordozója és végrehatója, nem megtalálója az igazságnak. Mindent egybevéve: a népuralom azt az igényét, hogy az államvezetés irányát az általános szavazás-kell meghatároznia, objektív szempontból éppannyira *illúzió*nak fogja találni, mint ahogy azt az akarati szabadság szubjektív szempontjából látszatnak láttuk. Ott azért nem lehetett népakaratról beszélni, mert igen sok esetben nem a nép, hanem a pártszervezet akart; itt azért lett a népakarat, mert még akkor is, midőn tetszését vagy nemtetszését nyilvánítja, az értelmi feltételek hiányában nem arra a kérdésre ad feleletet, melyet hozzá a népszuverenitásért rajongó demokratizmus elmélet intéz. A szavazás, a formák betartásával, csak az eredmény látszatát ébreszti; csak alkalom, hogy a nép megnyilatkozását a magunk előre érték kategóriái szerint osztályozzuk. Mert hogy is mondhatná meg a nép, hogy az állam érdekében helyesen kit kell megválasztania a maga képviselőjének, mikor sem az államérdeket, sem az illetőt — legalább rendszerint — nem ismeri?

Végül van a demokrata illuzionizmusnak egy harmadik fejezete is, ami magára a *képviselőre* vonatkozik s ennek fogalmát teszi meg a véletlen reflexió tárgyává. Miután valakit országos képviselővé választanak, ez — a mai parlamenti gyakorlat értelmében — megbízóitól függetlenül tesz-vesz folytatólag, talán szöges ellentétben az eredeti megbízás programjával. Ha a régibb liberális demokrácia szelleméből ítélkezünk, készen találjuk a dolgot; a képviselő nem egyszerűen kerületének, hanem az egész országnak mandatáriusa, aki így — az összes választópolgárok-tól biztosított véleménynyilvánítási jog alapján — a maga szabad egyéni véleményét mondhatja el az egész ország nevében és érdekében. De újabban másként kezdenek a dologról gondolkozni. A szociális fölfogás, amely az tömeget csoportokra bontja, az *imperatív mandátumot* tekintti a demokratizmus elvéhez közelebbállónak, sőt a megbízás visszavonásának — a visszahívásnak — lehetőségével is foglalkozik. A két felfogás közül bármelyiknek adjunk is igazat, vagy bármiféle kibékítő eljárást emeljünk is ki a gyakorlat számára, azt a következtetést mindenesetre levonhatjuk a mai békétlenkedésből, hogy a mai korszellem egyet-mást nem talál helyén a demokratizmus középponti szervében, a *parlamentben*.

A kényesebb ízlésű művelt közönséget manapság az a látvány idegeníti el a politikától, amelyet a *parlamenti élet* széles e világon — a kormány egyformaságával — nyújt: a maga szószátyárkodásával, intrikáival, üres taktikázásával, gyakran gyanús kultúrájú, de annál önértesebb befolyásosabb képviselőtagjaival, kiknek tevékenysége az erkölcstelen propagálásban és üzletkötésekben merül ki. Az előttem fekvő könyv is tele van az efféle megállapításokkal, panaszokkal és a megszüntetésüket kérő javaslatokkal. A francia Barthélémy az újramegválaszthatóság jogában látja az okát annak, hogy a képviselők annyi alkalmazkodással és elvételenséggel cselekesznek; a Sorbonne tanára, Bouglé, az úgynevezett gaz-

dasági tanácsok befolyásától várja eredményképen, hogy szakszerűség váltja majd fel a képviselőházban az üres szócsépelést; Maxime Le Roy hasonlóképen azt veti a parlamenteknek szemére, hogy elégtelen ismereteikkel, silány munkájukkal, kevés és rossz törvényekkel nem tudják az életet szabályozni: Oppenheimer némi kárörömmel figyelmeztet arra, hogy ép a legdemokratikusabb országokban — Franciaországban és az amerikai Egyesült-Államokban — nem tartják a politizálást úri foglalkozásnak és a politikust nem tekintik gentlemannek, míg az ellenkezőjét nem bizonyította be; Foerster meg épenséggel kipakkol, midőn általánosságban és nem minden túlzás nélkül «kollektív butaságról» beszél s nyelvhasználatának igazolására a berlini közmondást idézi: «Er ist dumm, wie eine ganze Kommission». De ez alkalommal nem akarok sem a parlament lélektani sajátságaival, sem a történeti fejlődés alapján kialakult mai képével foglalkozni. Megtettem annakidején folyóiratunk első számának legelső cikkében, ahol tömeglélektani szempontból vizsgáltam a modern parlament működését. Most a demokratikus válsággal kapcsolatban két olyan tárgyra térek át, amely, nézetem szerint, a mai kételkedés és bizonytalanság legközvetlenebb oka. Az egyik az az eszmeáramlat, melyet a *szocializmus* névével összegeznek; a másik a *világháború*, illetőleg a következményei által teremtett politikai helyzet.

A *szocializmus* mint *gazdasági* törekvés bontakozik ki a XIX. század folyamán az összes akkor uralkodó politikai eszmékkel szemben. Keletkezését a demokratizmus által szított általános nagyigényűség segíti elő; tartalmát a népuralom által tényleg nyújtott előnyök elégtelensége határozza meg: a politikai egyenlőség nem hozta magával, mint ahogy nem is hozhatta magával a *gazdasági egyenlőséget*. Akik a szókkal játszani szeretnek, azok úgy fejezik ki ezt az ellentétet, hogy a szocializmus a gazdasági demokráciát hirdeti és követeli a politikai helyett. De szocializmus és demokratizmus annyira különböző utakon járnak ideáljuk megvalósításában, hogy már csak ezért sem lehet őket összecserélni és egyetlen elnevezésre redukálni. Akár a történeti fejlődés természetes, szükségképeni eredményeként várja is a szocialista reményeinek megvalósulását (minek következtében arra dolgozik, hogy a kapitalisztikus «világrend» ép teljes kialakulásával tegye magát lehetetlenné és csapjon át a maga ellentétébe), akár terrorisztikus eszközökkel megteremtve képzeletbeli igazságának eljövételét: egyik folyamat sem a demokratikus önmeghatározás módja.

Sőt az ellentétet szocializmus és demokratizmus között a történetileg igénybe vett eszközökön és módokon túl a fogalom lényegéig mélyíthetjük ki. A demokratizmus lényegében mindig *politikai* törekvés, illetőleg rend marad, melynek konkrét tartalma eléggé *bizonytalan*, mert a nép tetszés szerinti cél szolgálatába helyezheti önmeghatározó akaratát; míg a szocializmus ellenkezőleg: lényegében mindig *gazdasági* törekvés, illetőleg rend marad *meghatározott*, céljában eleve kijelölt tartalommal. A demokrácia az a politikai *forma*, amelynek tartalma minden lehet, ami magával a demokratikus elvvel nem ellenkezik; a szocializmus az a jól megállapított *tartalom*, amely bármely politikai formában jelentkezhetik, ha ez annak megvalósítását vállalja. Vagy rövidebben: a demokrácia a nem kétséges forma, a szocializmus a nem kétséges tartalom.

Lehetséges, hogy a szocializmus a maga előnyére használja fel a demokratikus intézményeket (látni fogjuk majd, hogy időközönként és helyenként módosuló eljárással tényleg úgy áll a dolog); de e szövetkezés által még nem változott át demokráciává, mert számára mindez mindenkor csak a külső segítségnek, támogatásnak kérdése lesz a belső tartalom érintetlensége mellett. Azután képzelhető az az eset (vallási alapon a törtenet is mutat rá példát), hogy a demokratikus önmeghatározás vezet valahol ideig-óráig szocialista (kommunista) társadalmi rendhez. De amíg ez a kérdéses alkotmány demokratikus alapokon nyugszik, addig a módosítás lehetőségét is szükségképpen magában fogja rejtteni, amit a következő szocializmus fogalma szerint kizár. Ha a német és magyar szocialisták a politikai pártéletben szociáldemokratáknak hívják magukat, akkor teljesen megtévesztő nevet vesznek fel e hybrid, össze nem valót egyeztető szóval.¹ ők abban a pillanatban megszűnnek «demokratáknak» lenni, melyben programjuk valóra vált. Mert a demokratizmus egy minden időre szóló társadalmi berendezkedéssel össze nem egyeztethető.

A szocializmus elsősorban mint *a politikum lett* ellensége a demokráciának. A nép részben maga ábrándult ki, részben célzatosan ábrándították ki a politikából, mert hiszen a vagyontelentéket semmiféle választási eljárás sem szüntette meg és nem eredményezte a hön óhajtott gazdasági kommunizmust. A munkásság tehát külön osztállyá szervezkedett, szakszervezetébe tömörült és országos politikától, parlamenttől függetlenül igyekezett azontúl a maga különös eszközeivel (demonstráló gyűléseivel, körmeneteivel, ünnepeivel és sztrájkjaival) «igazából» az ép elérhető maximumot nyilvánosságra hozni és kierőszakolni. Lehetetlen, hogy a mai demokratikus válság egyik fontos okát ne épen az ekként támadt *politikai indifferentizmusban* fedezzük fel. A demokráciát derékban támadta meg az a nemtörődomség, amelyet intézményeivel szemben a polgárság egy jelentékeny része tanúsított. Mert minden egyes uralmi rend úgy ahogy nélkülözheti a nagy sokaság politikai érdeklődését, csak ép a demokratizmus nem, amely amaz általános érdeklődés és részvétel eszméjére van felépítve. Az autokratizmus esetében nem kell a népnek saját magáról gondoskodnia, hiszen gondoskodnak róla; de a demokráciában ki foglalja majd el a szuverén akarat helyét, ha a nép saját magát elejtette? Itt látjuk, hogy mennyire nem szükségképeni és változatlan alakulat az, amit a demokratikus eszme követel és hogy ez eszme — létezésében, érvényességében — maga is mennyire eleven emberi érzésektől függ, amelyek folytonos váltakozásuk közben hol gyengülnek, hol erősödnek. Az ókori görög demokráciákat sem fegyveres hatalommal kellett megszüntetni; azok akkor haltak meg igazán, midőn erőszakkal fogdosták az embereket össze azokon a gyűlésező helyeken, amelyek valamikor az érdeklődők nagy tömegétől voltak hangosak.

A szocializmus magatartása nem volt mindenütt és minden időben egyforma a *politikai abstinenciát* illetőleg. A francia szindikalisták körében a forradalmi gondolat teljesen elnyomta az aktív politikai élet szükségletét;

¹ Természetesen egész más gondolatkörbe tartozik, ha értekezésem folyamán *szociális demokráciáról* beszélek az individuállal szemben. Itt nincsen egyébről szó, mint a társas szempont érvényesüléséről a demokratikus eszmék körén belül.

ahol azonban a szocializmus párttá szervezkedve vonult a parlamentbe, ott a pártterrornak eddig nem ismert kizárólagosságával és erejével sorakoztatta fel híveit a pártképviselőt mögött. Ellentételt nem ismerő nyereséggel ez utóbbi esetben sem számolhatott be a parlamentarizmus; mert a buzgóság nem neki szólt, sem a választók, sem a választottak részéről, hanem az «ügynek», az eljövendő «nagy eseménynek» szólott. Mai napig kényszerű megalkuvással ülnek a szocialista képviselők a különböző népek és országok parlamentjeiben; részt vesznek ugyan a játéokban, mert ettől több hasznot várnak, mint a tartózkodástól, de kellő komolyság és odaadás nélkül teszik azt. Miljukov, Oroszországnak jelenleg Párizsban élő volt külügyminisztere, hamisítatlan orosz tapasztalatok alapján jellemzi könyvünk egyik cikkében a demokráciáról vallott «vörös» felfogást a következőképpen: «A demokrácia csak átmenet a nemzetek életében; a népképviselő fikciója, mely valójában csak rejtett mód a tömegek kizsákmányolására; semmiben sem különbözik a monarchiától, de az uralkodó osztály uralmát köztársasági formák közé takargatja; magával a kapitalizmussal egy a demokrácia, amely pozícióját a szociális eszménynek tett engedmények által szeretné megmenteni; átmeneti kompromisszum, amely múlhatatlanul a maga részeire fog bomlani, hogy teljesen új, eddig nem is sejtett alakulatoknak adjon helyet». Bizonyos demokratikus formákat a régiveretű autokratizmus is engedélyezett a hátsó gondolattal, hogy szükség esetén lecsap. Nem tudom, hogy ennél a látszat demokratizmusnál mennyivel jobb és őszintébb a szocialista állásfoglalás, amely kénytelen-kelletlen alkalmazkodik ugyan a demokratikus intézményekhez, de csak addig az időpontig, amíg «az ő napja» el nem érkezett.

A *kommunizmus* napja a háború után virradt fel. A háború alatt a szocialista törekvéseknek hallgatniuk kellett, sőt simulniok a hihetetlen koncentrációt követelő nemzeti ügyhöz; bizonyos készséggel és őszinteséggel vállalták e feladatot az entente szocialistái, már sokkal tartózkodóbban viselkedtek a mi embereink (l. Sombart megállapításait «a modern szocializmusról» szóló könyvében). De a nagy küzdelem szerencsétlen kimenetele a legyőzött államok hangulatában minden forradalmi nyugtalanságra s így a szociális forradalomra is alkalmas talajt teremtett és tényleg: abortált kísérletektől eltekintve (Németországban) mi magyarok hónapokon át nyögtük és Oroszország mai napig nyögi a kommunisztikus uralmat. Bennünket ennél a történeti folyamatnál jelenleg az a körülmény érdekel, hogy ahol a kommunista rend uralomra jutott, ez azon *antidemokratikus* úton-módon ment végbe és az uralkodás azon *antidemokratikus* formájában nyert kialakulást, melyre az adott helyzetből, a fogalmi ellentétből és az általános emberi természetből már eleve következtethettünk. Mert bármilyen szoros történeti szálak fűzték is a szocializmust keletkezésének első idejében a modern demokratizmushoz és bármily hangosan hirdesse jelszavas politikája mostanság is, hogy a népérdeket mindenekelőtt ő képviseli: a valóság az, hogy szovjeturalom a népnek önmeghatározó akaratából soha létre nem jött volna és amaz akarat őszinte és közvetlen megnyilatkozása alapján egy napig sem tudná magát fönntartani.¹

¹ Könyvünkől nem világlik ki kellőképpen a demokrácia és szocializmus ellentéte, aminek oka részben az, hogy sok cikke olyan balpárti politikusoktól származik, akik rokonszenveznek

Közismert dolgokra, közölünk annyinak keservesen személyes tapasztalatokra nem kell sok szót vesztegetni. Népszavazásnak jó okkal nem vetették alá szándékukat a szovjet urai sem nálunk, sem Oroszországban; természetellenes programjuk végrehajtására nem provokálták a közvetlen emberi természetet; nem voltak kíváncsiak az aristophanesi jelenetek megismétlődésére (a Gyülesező Nőkben). A célhoz csak a legfurfangosabb propaganda és a legkegyetlenebb terror vezethetett; a rossz lelkiismeret a vér-lázító tetteket még elméletileg is kénytelen volt igazolni (Trotzki mint a terror theoretikusa és apológétája). Ilyen uralom folytatólag is csak kemény központi hatalommal lesz fönntartható. A formák ne tévesszenek meg: az ókori görög demokráciát époly kevéssé tette oligarchiává az ettől kölcsönzött tanács (bulé), mint ahogy ellenkezőlég a modern tanácsköztársaságot sem teszi demokráciává az amerikaiktól ellesett föderalisztikus szervezet. Nem a primer közgyűlésekben, nem a törvényhozó testületben, még csak nem is a különböző tanácsokban nyugszik itt — szovjetországban — a döntő akaratnak súlypontja, hanem a végrehajtó bizottságokban (direktóriumokban) és a népbiztosok személyében nyugszik. Számszerűen túlozunk, ha az orosz-magyar kommunizmussal kapcsolatban egy egész osztály uralmáról vagy a kisebbség zsarnokságáról beszélünk; egy-két apostolnak, egy pár száz tanítványnak és — a terület méreteinek arányában — az érdekelt kortesek ezreinek dolga az egész. Törvényhozásra tulajdonképpen nincs is szükség ott, ahol a «rend» a vallás-erkölcsi magatartás legapróbb részletéig szabályozva van és elő van írva; itt csak arra van szükség, hogy minden demokratikus hagyományt meghazudtoló kíméletlenséggel a lelkiismeret határáig és azon túl ellenőrizzék a követelt rendet. A kommunizmus tudvalévőleg az emberi kultúra kérdésévé vált. A mai közlekedési és érintkezési módok mellett, a szellemi ragályozás mai veszedelme közben, kétségbe kellene esnünk az emberi kultúra jövője fölött, ha az emberiség szervezete a maga védelméül nem termelte volna ki a betegség ellenszerét, ha a toxin nem akadt volna a maga antitoxinjára.

A kérdéses ellenszert — a legjobban sikerült «kultúra» nevével — «fascio»-nak szokásos nevezni. Olaszország nem tartozott a legyőzött államok közé. De az ernyesztően hosszú háborúnak gazdasági és erkölcsi következményei — úgy látszik — őt is a destruktív erők szabad prédájává tették volna, ha egy energikus gesztussal nem védekezik ellenök. Egyebütt is ellenforradalmi cselekedetek hiúsították meg a forradalmi törekvéseket vagy fosztották meg ezeket ideiglenes sikerüktől; egyebütt is valamiféle rendszerbe kapcsolódott az a restaurációs folyamat, mely a forradalmi kilengések után az egyensúlyozott állami és társadalmi viszonyok visszatérését tette lehetővé; de annyi öntudatossággal, prophylaktikus érzékkel, annyira széles és mély világnézeti alapon sehohy egyebütt nem szervezkedett ez az ellenforradalmi állásfoglalás, mint az újszerű olasz autokratizmusban, a

szocializmussal vagy többé-kevésbé maguk is szocialisták s ennek következtében nem kevesebb elméleti igyekezettel «egyeztetnek», mint amennyi gyakorlati élelmességgel keresik ellenzékbe szorult hazai demokratáink is a szocializmussal a kompromisszumot. A kérdéses ellentétél nem toltuk az individuális-szociális szemponttól el, mert szociális demokratizmussal is találkozunk az individuálisan kívül.

fascizmusban.¹ Akik demokratikus féltékenykedéssel vagy épenséggel szocialista elfogultsággal szemlélik az önkényuralomnak e modern hajtását, azok hajlandók lesznek keletkezésének magyarázatára távolfekvő, mestersegesen kiesztelt erkölcsi okokat felvenni. A fascizmust annak az erőszakos mentalitásnak tulajdonítják majd, melyet szerintük a hosszas háborúskodás növelt nagygyá egyrészt a frontélet következményeképpen, másrészt a háborúkövetelte kivételes állami intézkedéseknek visszahatására (1. könyvünkben Kenworthy cikkét; kétkedően nyilatkozik a háborús lélektan e kérdéséről az angol Colé). Mintha bizony szükségünk lenne ily keresett oknyomozásra; mintha nem lenne elégséges a bizonyos értelemben mindenütt fenyegető «vörös veszedelemére rámutatni! Legfeljebb azt mondhatnók (sajnos, mi magyarok még azt sem mondhatjuk el jó lelkiismerettel), hogy a mai emberek harcban edzett, katonás bátorsággal szállanak szembe azzal, amit veszedelmőknek ismertek fel. Könyvünkben a felhozott magyarázatnál kevesebbet és rosszabbat csak Szende Pál cinizmusa mond. Ő emigranciája, az egyedüli, aki a «magyarok» közül könyvünk lapjain szóhoz jut, egyszerűen a kényelem és kényelmetlenség kérdésévé teszi meg a választást demokratizmus és diktatúra között. Szerinte: «A diktatúrát azért kedvelik annyira, mert rövid időszakra a legkényelmesebb kormányzási módszer», míg ellenkezőleg: «A demokrácia egyáltalán nagyon nehézkes». Szende Pál kicsinylő szavaiból úgy látjuk, már felejtette a proletárdiktatúrát s eszébe sem jut neki, hogy mennyire «kényelmetlen» feladatként hárult a «fehér terrorra» azt a piszkot eltakarítani, amelynek felgyűjtésében neki magának is annyi része volt. A fascizmus két front ellen harcol; *pozitív* ellenségének a *szocialista «világfelfogást»* tekinti, de ennek leküzdésére nemcsak nem tartja alkalmas eszköznek a *demokratizmust*, hanem feltétel nélküli érvényesülését, terjeszkedését még károsnak is gondolja a végső cél szempontjából (*negatív* vonatkozás). A materializmus hitével, melyet a szocializmus vall a magáénak, egy spiritualista felfogást állít szembe s ezzel kapcsolatban a hagyományos vallási és erkölcsi nézetek uralmát követeli. Ellenfelének internacionalizmusát egy erőteljes nemzeti érzés- és gondolkozásmóddal akarja háttérbe szorítani; annak merev kommunista követelését egy emberséges, de józan szociális politikával szereli le. Nem vallja azt a racionalizmust, mely a világos akaratokkal dolgozó, helyesebben: ilyeneket feltételező demokratizmusnak a lélektani alapja és saját törekvéseinek kitűzésében, követésében az egész összetett emberi lélek eszméjéből indul ki. Helyteleníti azt az individualisztikus állásfoglalást, amelyet — demokratikus formákkal kapcsolatban — a múlt század liberális érája tett kizárólagosan uralkodóvá és amelyet a maga részéről a szociális érdekek és célok szempontjával helyettesít. Mindezek alapján demokratikus «optimizmusnak» tekinti azt a meggyőződést, hogy a «világ» külső beavatkozás nélkül majd magától is rendbe jön, sőt csakis úgy jön rendbe, ha a népakarat szabad megnyilatkozásának módot és alkalmat nyújtunk.²

¹ Egy terminológiai megjegyzést! Demokratikus szemszögből *heterokratának* kellene a fascizmust neveznünk, mert autokrácia a nép autonómiáját, önmeghatározó akaratát jelentené. Ebből látszik, hogy a modern demokratizmus kialakulását — egész a terminusokig — mennyire a történeti helyzet, a régi rend tagadása határozta meg.

² E fejtegetéseknél *Valli*-nak, a fascizmus theoretikusának elemzéseit vettem útmutatóul.

A fascizmus nemcsak megállapítja a demokratikus válságot, hanem ennek következményeit is levonja. A demokratikus formákat nem törli ugyan el (a parlament Olaszországban is működik); de a közvetlen vagy parlamenti népakarat fölébe egy autokrata akaratát helyezi. Ez nagy mértékben a nép helyeslésével, hangos vagy szótlan beleegyezésével történhetik, anélkül, hogy ezáltal megszűnnék autokratizmusnak lenni. Mert a nép feltétel nélkül és időhöz nem kötve csak úgy ruházhatja át másra a maga akaratát, hogy ezzel a demokratizmus máris a maga ellentétébe csapott át. A Mussolini-féle «népszerű» autokratizmus azon történeti vágy ethnographiai példákban találja meg a maga analógiáját, amelyek a személyhez fűzött «varázs»-ban (Max Weber «charismájá»-ban) tüntetik fel az uralkodói jog forrását. E misztikus, majdnem vallásos eredet magyarázza sok tekintetben az olasz fascizmus theatrális vonásait. De mintha ez esetben bevált volna a «színészkedés»: Olaszország minden látszat szerint ma konszolidáltabb állapotot mutat, mint aminőt az örökös parlamenti torzsaladások korában mutatott.

Persze a fascizmus a maga küzdelmét a szocialista törekvésekkel szemben és mellesleg: a demokratikus formák gyengítéséért még Olaszországban sem küzdötte végig. A végső eredménynek nem szabadna a személy sorsától függenie; a kérdést különben is az dönti majd el, hogy az «új világnézet» milyen mélyen bocsátotta gyökereit az emberek lelkébe. De az Európászerte megingott demokratikus hit szempontjából mindenesetre jellemzőnek kell tartanunk, hogy A. P. Newton, a londoni egyetem tanára, aki egyébként meggyőződéses demokrata, mélyen meghajtja zászlaját az olasz fascizmus *előtt* és hogy a Svájcban élő Foerster-nek hasonló hangulatból — a mai zavaros időkben utánzásra méltó példaként — a görög-római ókor intézményes diktatúrája jut az eszébe. (L. könyvünk illető cikkeit.)

Nem könnyű feladat azon *a tarka, sokszínű térképen*, amely a világ különböző helyein a politikai intézmények és nézetek mivoltát jelzi, a demokratizmus jelen állását-és jövőjét illetőleg eligazodni. Vannak szerencsés helyek, ahol töretlen bizalommal működik a demokratikus üzem tovább; ahol az imént emlegetett «válság» nem terjed túl a gondolkozó publicisták íróasztalán; ahol a köznapi élet apró-cseprőségeit is referendumnak vetik alá vagy általános törvényhozói iniciálás gondjává teszik. Azután vannak sötét foltok a térképen, ahol a kommunista terror megölte a demokráciát, a lelkét mindenesetre, ha hagyott is egyet-mást külső formáiból; és vannak olyan helyek is, ahol ép a félelem attól a terrortól állított trónust az önkényuralomnak a demokratizmus rovására. A két véglet között találjuk meg az aggályoskodóknak és a bizakodóknak országait. Utóbbiak, látva a környező veszélyeket és teljes tudatában a demokratikus gyengeségeknek, azzal a reménnyel keresik a technikai helyesbítéseket, hogy a demokratizmusnak idáig is bevált intézménye talán mégis csak túlszeli a bajokon. A viláгурalomra támaszkodó és e viláгурalomtól fegyelmezett Anglia szintén a bizakodók közé tartozik. (L. könyvünkben Henderson jellemző üzenetét.)

A politikai térképen mutatkozó nagy ellentétek kérdéseket vetnek fel és feleletet követelnek. Terror, diktatúra, autokrácia: bármely formában jelentkeztek is és bármilyen névre hallgasson, a mai idők múlt jellegű helyi tünetét jelenti-e, avagy ellenkezőleg: egy egyetemes világáramlatnak folytonosságába kapcsolódik-e össze? Egyszerű melléktermék-e a demokratikus hanyatlás, pillanatnyi meghátrálás az autokratizmus esetlegessége elől, vagy tán megfordítva: maga a vezérfolyamat, amely a demokratizmus belső ellenmondásainak szükségszerű következménye és amely előrehaladásának mértékében nyújt majd módot arra, hogy az abszolutizmus újra feléledjen? Végleges, soha el nem ves�íthető javakként őrzi-e az emberiség a demokratizmus vívmányait vagy ezek is osztják-e a történeti relativumok közös sorsát? Mi a demokratizmus *jövője*?

Abban a kritikában, melyben a demokratikus követelményeket lélektani alapjogig elemeztem, a népuralom *látszatjellegét* iparkodtam kimutatni. Látszat az, hogy választásai alkalmával a nép akar, mert kényszerhelyzet, korteskedő rábeszélés vagy pártterror akar helyette. Látszat az, hogy a nép ki tudja válogatni az államérdeknek megfelelő vezéreket; ehhez a feladathoz minden objektív feltételnek a híján van. Végül látszat az, hogy képviselői által az ő saját belátása és szándéka érvényesül, mert ezek az urak megbízóiktól függetlenül mégis csak azt teszik, amit ép jönnek látnak. Most, midőn arról van szó, hogy világtörténeti távlatban beszéljünk a demokratizmus rendeltetéséről és jövőjéről, egy értékmeghatározással kell kiegészítenünk a kritika valóságmegállapítását. *Látszat és valóság között a történeti élet piacán nincsen értékkülönbség.* A látszat nem kisebb súlyú történeti tényező, mint a valóság maga. Sőt a népek tán kitartóbban futnak illúzióik után és makacsabban ragaszkodnak hozzájuk, mint bármilyen tiszta igazsághoz. Látszatról, illúzióról az a reflektált gondolkodás beszél, amely a közvetlen érzést ártalmát objektív vonatkozásaiba állította. A mai öntudat számára az a szubjektív érzés a döntő, amely még nem ismer különbséget látszat és valóság között. Ebből a szemszögből kell majd megítélnünk, amit a modern demokratikus fejlődés *tartós jellegű* eredményének tartunk.

A modern demokratikus fejlődés tartós jellegű eredményének tekintem, hogy az mélyen az emberek lelkébe ültette az *önrendelkezés követelményét*. Ezt lehet sajnálni a patriarchális időkre vetett sóvárgó pillantásokkal, de változtatni rajta nem lehet. Hogy egy sokszorosan elnyűtt hasonlattal magyarázzak: hiába akarom gondnokság alatt tartani azt, akit az idő «nagykorúvá» tett. Tényleges, a jellem mélyéig hatolt változásról van itt szó vagy csak nagyranövellt képzelődésről? Még ha ez utóbbi feltevést fogadnók is el, akkor sem tudnók a makacs képzelődést az emberek lelkéből kiküszöbölni. Egész kultúránknak meg kellene szünnie és a mostani helyett egészen más képet öltenie, ha azt kívánnók, hogy az emberek újból beérjék az abszolút úr parancsával vagy atyai gondoskodásával. Az efféle utópia távol áll a történelmi realizmus gondolkodásától. Hogy a demokratizmus a mai kor legtöbb elmélkedőjében azt a hitet kelti, hogy az államvezetésnek «egyedül lehetséges és képzelhető» formája (lásd könyvünkben passzim), az épen az önrendelkezésnek abban az általánosságá vált követelményében leli magyarázatát. Midőn az emberek mintha ideig-óráig lemondanának erről az igényükről a politika szűkebb területén, akkor

ezt is csak azért teszik, hogy az önrendelkezés «jogát» egyebütt még nyomatékosabban érvényesítsék (mint ezt a parlamenti élettől tartózkodó szocializmusnál láttuk). Annyira feltétlenül elismert lelki készségről és szükségletről van itt szó, hogy még a demokratizmus ellenségeinek is számolniuk kell létezésével. A modern autokrácia ép abban különbözik minden idők abszolút monarchiájától és mutat hasonlóságot az ókori görög tyrannis bizonyos formáival, hogy a nép nevében és a közvéleményre való hivatkozással cselekszik. A vörös terror — legalább úgy hirdeti — a nép kívánalmainak tesz eleget; a feketeingesek — már sokkal több valószínűséggel — «közóhajra» háritják el a vörös terrort. És annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az autokrácia e modern megnyilatkozásai egészen más módon és fokig veszik a sokaság közreműködését igénybe — ép a sokaságban nagyranőtt önrendelkezési vágy értelmében —, mint amennyire ezt történeti előzményei tették.

Pedig a nép politikai önrendelkezése — mondtuk — mégis csak illúzió; az élet reális, alkalmazkodást követelő illúziója. A modern államművészet ügyeskedése egyenesen abban áll: ezt az illúziót, ha lehet, az államérdek legkisebb kockázatával fönntartani. A demokráciát meg a mi szemszögünkben így határozhatnák meg: az az államforma, melyben a népuralom látszatával kormányoznak. Mert nem az a fontos a szubjektív érzés tekintetéből, hogy a nép tényleg mily messzemenően és minő formai garanciák között gyakorolja az uralmat; a fontos itt az, hogy az államvezetést mennyire erezi harmóniában saját akarati szférájával. E pontnál mintha az intézményes demokrácia és a be nem vallott autokrácia (a krypto-autokratia) találkoznának egymással. Mert a népben az akaratával egyező harmónia érzését az autokrata cselekedetei épúgy felkelthetik, mint a demokratikus intézkedések. Akik mindenáron tragikumokat keresnek az élet ellentétes tendenciáiban, azok a demokratizmus tragikumát abban találják meg, hogy amikor látszat szerint a nép akar, akkor is mások akarnak helyette. Én ellenkezőleg abban látom a demokratizmus diadalát, hogy amikor mások akarnak, ezek még ilyenkor is azt a látszatot ébresztik és hirdetik tudatosan, hogy a nép akart.

Tehát a demokratizmus formáinak, ahogy ezek a történet folyamán és szükségéből alakultak ki, a lehetőség szerint eleget fogunk tenni és tekintve az ellenőrzés nélkül hagyott kormányzás visszaéléseit, szívesen fogunk nekik eleget tenni. A parlament különben is: — minden vele szemben támasztható kifogás ellenére — a biztosító szelep szerepét játszhatja a politikai szenvedélyek túlfűtött atmoszférájában. A nézeteltérések vesztének erejéből a szívbeli kimagyarázás útján és politikai kontroverziák eldöntésére még mindig jobb, mert veszélytelenebb eljárás: beszélni, mint cselekedni. *Illuzionista álláspontunkról nézve* a dolgot, az illető formákra vonatkozó részletkérdések nem nagy jelentőségűek; az őszintén gondolt közvéleményt minden választási forma alkalmazásával egyformán meg lehet hamisítani. A tömegfelvilágosítás munkájától se várjunk nagy eredményeket; napról-napra szélesedik az az ür, amely a modern állami élet szövevényes kérdéseit a nagy tömeg értelmi képességeitől elválasztja, A hangsúlynak a képviselő urak taníttatásán és neveltetésén kellene nyugodnia. A politika bizonyos nem finnyás ízlésnek való foglalkozás; de

mikor a veszedelmes demagógiát csak úgy ellensúlyozhatjuk, hogy egy kis gyakorlati tömegléktan segítségével a hasznos és értékes emberek is megtanulják a demagógiát!

A demokratikus formáknak lehetőség szerint eleget fogunk tenni, de nem az államérdek veszélyeztetésével. A demokratizmus nem minden kornak és népnek egyforma hasznót kínáló intézmény. Teljes kibontakozásában főleg akkor van helyén, amidőn természetes hibáit és hiányait az életviszonyok könnyen elviselhetővé teszik. Mert amint azt e dolgozat bevezető részében fejtegettük, a demokratizmus törvényhozásának, kormányzásának, ellenőrzésének közvetett volta miatt lassan, körülményesen, nehézkesen működő alkotmány. Elsősorban azon boldog népeknek és időknek való, amelyek zavartalan normális életet élnek; amelyek ráérnek az államot igazgatni; amelyeknél nem életkérdés a gyorsan megfogamzott és végrehajtott politikai tett; amelyek a gazdasági prosperáció fontosabb, többre tartott ügyein kívül a politikai önérzet kielégítésére is számot tartanak (Amerika!). Amíg ellenkezőleg: a veszélyektől fenyegetett belső politikai helyzet a hadiállapothoz hasonlatos, amelyben kivételes intézkedések által kell a gyors elhatározású cselekedetekre módot nyújtani. Ma Európának belső politikája a legtöbb helyt és a legtöbb népnél ilyen hadiállapotban van. Ne csodálkozzunk tehát azon, hogy ott a demokratikus intézmények az autokratikus támadás és az ennek adaequat védekezés *ütközőpontjába* kerültek. Könyvünkben a mai demokratikus válságnak ezt az okát és mibenlétét a legvilágosabban Colé ismeri föl, a Labour Research Department tiszteletbeli titkára, aki még Angliában is lehetségesnek képezi a *kommunizmus* és *fascizmus* közt eldőelő polgárháborút.

Mindenkor a felismert veszély minőségétől és nagyságától függenek a védekezésnek útjai és módjai; a védekezési eljárások megválasztását és tempóját mindenkor a támadás írja elő. Bennünket magyarokat a közelmúlt eseményei után nem kell a szocialista veszélyre elméletileg külön kioktatni; tőlünk senkisémet kívánhatja, hogy minden áron és a fenyegető bajokra tekintet nélkül hithű demokratáknak maradjunk. Az életet jelentő feladat számunkra sem a demokratikus formák és intézmények feltétlen megóvása és betartása, hanem az öntudatos szervezkedés a szocialista veszedelemmel szemben. Tanult középosztályunk tagjaira háramlik a feladat, hogy a maguk egészséges és hazafias világnézetét helyezték a nemzet-; közti destrukcióval szemben, hogy váratlan meglepetésekre az összetartozás és együttérzés szervezett erejével tudjanak majd feleletet adni; hogy egy olyan közvélemény és hangulat megteremtésén működjenek közre, amely a múlt megismétlődését egyszersmindenkorra lehetetlenné teszi.

Csupán a demokratizmus válságáról akartam értekezni és most veszem észre, hogy a parlament bírálgatásával kapcsolatban egész stílserűtlenül — programbeszédet tartok.

Hornyánszky Gyula